

Museu d'Història
de Catalunya

La Catalunya Jueva

àmbit

SUMARI

PRESENTACIONS

Jordi Vilajoana,
conseller de cultura de la Generalitat de Catalunya
Anna Pagans i Gruartmoner,
alcaldessa de Girona
Jaume Sobrequés i Callicó,
director del Museu d'Història de Catalunya
Andreu Claret,
director de l'Institut Català de la Mediterrània
Arcadi Calzada i Salavedra,
president de la Fundació Caixa de Girona

EL POBLE JUEU I CATALUNYA. ALGUNS ASPECTES DE LA SEVA HISTÒRIA INTERNA	
Yom Tov Assis	2
CATALUNYA NO ERA SEFARAD. PRECISIONS METODOLÒGIQUES	
Eduard Feliu	24
LES COMUNITATS JUEVES DE CATALUNYA: LES ÀREES DE BARCELONA I TARRAGONA	
Victòria Mora	36
LES COMUNITATS JUEVES DE CATALUNYA: L'ÀREA DE GIRONA	
Sílvia Planas i Marcé	56
LES COMUNITATS JUEVES DE CATALUNYA: L'ÀREA DE LLEIDA	
Prim Bertran	86
LES COMUNITATS JUEVES DE CATALUNYA: L'ÀREA DE TORTOSA	
Albert Curto Homedes	108
LA VIDA QUOTIDIANA AL CALL	
Asunción Blasco	118
TESTIMONIS MATERIALS DE LA PRESENCIA DELS JUEUS A CATALUNYA EN L'ÈPOCA MEDIEVAL	
Jordi Casanovas i Miró	142
TEXTOS HEBREUS DEL POBLE JUEU A CATALUNYA: UNA PETITA ANTOLOGIA MISCEL·LÀNIA	
J. Ramon Magdalena	160
ELS JUEUS DE CATALUNYA VISTOS PELS SEUS 'GERMANS DE SEFARAD'	
Ana M. López	178
1391-1492: DE LA MARGINACIÓ A L'EXPULSIÓ	
Manuel Forcano	202
CRÒNICA D'UN RETROBAMENT: ELS JUEUS A LA CATALUNYA CONTEMPORÀNIA	
Joan B. Culla	216
MEMÒRIES DELS PIONERS DE LA COMUNITAT JUEVA DE BARCELONA (1914-1954)	
Martine Berthelot	232
APÈNDIXS	
Cronologia	249
Bibliografia	255
Índex onomàstic	263

אשר נתתי
למשה
בסיני
ביום

Les comunitats jueves de Catalunya: les àrees de Barcelona i Tarragona

.....
VICTÒRIA MORA*

La comunitat jueva de Barcelona va ser la més important i la més gran de Catalunya. En ser més coneguda, però, documentalment que física, hem de rastrejar en la seva història per fer-nos una idea clara del que havia estat el seu call i la importància que assolí.

El barri del call conserva un aire ombrívol, els carrers són estrets i la llum juga entre ells. Als que sabem que

allà s'ubicava un barri jueu a l'edat mitjana, ens vénen a la memòria alguns records i reconeixem alguns dels edificis i carrers que podrien ser els mateixos que hi havia aleshores, però res no ens ho indica, llevat de la làpida del carrer Marlet. No s'ha fet mai una campanya sistemàtica d'excavacions ni estudis topogràfics complets, ni tampoc no hi ha una bona senyalització. D'altra banda, les restes excavades o que es conserven dempeus, del segle XII fins a finals del XIV principalment, i la ceràmica trobada no difereixen en res de les cristianes. Els carrers conserven, en línies generals, els traçats dels medievals, però coneixem l'existència de carrerons, culs-de-sac o passos entre cases avui desapareguts. Aquest és el motiu que fa que sigui difícil situar sobre el plànol molts dels edificis oficials o particulars que coneixem per la documentació.

ELS JUEUS DE BARCELONA. RESUM HISTÒRIC

Abans de conèixer l'existència d'un barri jueu, ens consta la presència de jueus a Barcelona, malgrat que no sabem si constituïen una comunitat. En el segle IX, els jueus barcelonins escriuen a Rav Amram, gaon d'una escola talmúdica babilònica (869-887), el jueu Judacot fa d'emissari entre Carles el Calb i els barcelonins (876-877) i, en l'assalt a Barcelona per al-Mansur (any 985), moren jueus i les propietats dels que no tenen hereus passen a mans del comte. En el segle XI hi ha notícies sobre moneders jueus al servei del comte que fabriquen els coneguts mancusos d'or. El 1079, en el conveni de repartició de les rendes del comtat de Barcelona entre Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II, apareix la primera llista coneguda de jueus barcelonins: unes seixanta famílies. Fins aquell moment, els jueus es regien per les mateixes lleis que els cristians, les antigues lleis visigòtiques. D'acord amb Sant Agustí, tenien l'estatus jurídic de «servus regis»,

(Pàgina anterior)

Làpida commemorativa d'una fundació pia de Samuel ha-Sardi, procedent del carrer Marlet de Barcelona, segle XIII.

Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (Inv. 11330).

Fotografia: © MHC (Pere Vivas)

Representació d'un rei i un súbdit a l'*Hagadà de Sarajevo*, Catalunya, c. 1350. Edició facsimil. Museu Nacional de Bòsnia i Hercegovina.

Fotografia: © MHC (Pep Parer)

* Conservadora del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona

Malgrat això, va constituir sempre una barrera pels diferents carrers de l'interior.

De la muralla romana hi ha diferents testimonis, ben conservats, a l'interior de les cases del carrer dels Banys Nous, l'Arc de Sant Ramon del Call i la Baixada de Santa Eulàlia.

Destaquem les torres conservades a l'immoble de la Baixada de Santa Eulàlia núm. 3, així com la localitzada en fer unes obres d'infraestructura al mig del carrer, davant del mateix número; part del llenç amb el pas de ronda i una torre en l'immoble del carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call núm. 5, cantonada amb el carrer del Call núm. 5, excavat el 1996; part del parament de dues torres trobat en el decurs de les obres de rehabilitació de l'immoble del carrer dels Banys Nous núm. 16. També és visible i es pot visitar una torre al núm. 3 bis del carrer del Call, al costat del parament que sobresurt de la façana de la casa núm. 5-7 d'aquest mateix carrer.

La part restant d'aquesta obra defensiva deu quedar en part amagada a l'interior de les edificacions. La que va ser enderrocada es conserva, parcialment, sota el nivell actual del terra, amb una alçada de fins a tres metres, tal i com es va posar de manifest a la Baixada de Santa Eulàlia.

De l'estructura interior de la ciutat romana es conserven les traces històriques de dos carrers: el de Sant Domènec del Call, un antic *decumanus minor*, i el del Call, part d'un *cardo maximus*, desviat en el seu tram final a l'època medieval, en haver quedat bloquejat pel castell Nou.

Cap resta de les cases i altres construccions romanes que ocupaven aquest sector han vist la llum fins avui. Per tant, és ben possible que sota els edificis actuals i la rasant dels carrers es conservi una part molt significativa de la primera urbanització de Barcelona.

ELS BARRIS DEL CALL

EL CALL MAJOR

El call major era el barri medieval habitat per la comunitat jueva barcelonina fins l'any 1391. El primer esment documentat data de principis del segle XI.

Els seus límits eren els següents: els actuals carrers del Call, Sant Honorat (el límit del barri passava pel centre de l'actual palau de la Generalitat), Sant Sever, la Baixada de Santa Eulàlia i el mur romà (línia entre els carrers dels Banys Nous i l'Arc de Sant Ramon del Call). A mitjans segle XIII, el límit oest superà el mur romà i s'urbanitzaren els actuals carrers de la Boqueria, els Banys Nous i Avinyó més propers al call vell.

El barri estava defensat pel castell Nou, fortalesa medieval aixecada sobre la porta romana. Tenia dos portals als extrems dels carrers de Sant Domènec del Call i Sant Honorat.

La documentació escrita ens permet conèixer com era el barri i els seus edificis, malgrat que se n'hagin conservat molt poques restes. S'han fet poques excavacions

Maqueta dels banys àrabs, o banys nous, de Barcelona, segle XII. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Fotografia: © MHCB

o estudis topogràfics que ens permetin ampliar els nostres coneixements actuals. A més, l'arquitectura jueva no tenia unes característiques pròpies i les restes conservades són iguals que les de l'arquitectura barcelonina contemporània.

EL CALL MENOR

Va ser creat a mitjans segle XIII, fora de les muralles i al peu del castell Nou. Tenia dos portals, un sota el castell Nou i l'altre vers el carrer de Rauric, i el seu carrer principal era el carrer de Sanahuja o de n'Àngela, nom que identificà també tot el barri.

Els seus límits s'han esborrat amb el temps, però creiem que ocupava un espai aproximat entre els actuals carrers de Ferran, Avinyó, Rauric, Lleona i Tres Llits. El que es coneix amb certesa és l'emplaçament de la seva sinagoga: l'actual parròquia de Sant Jaume.

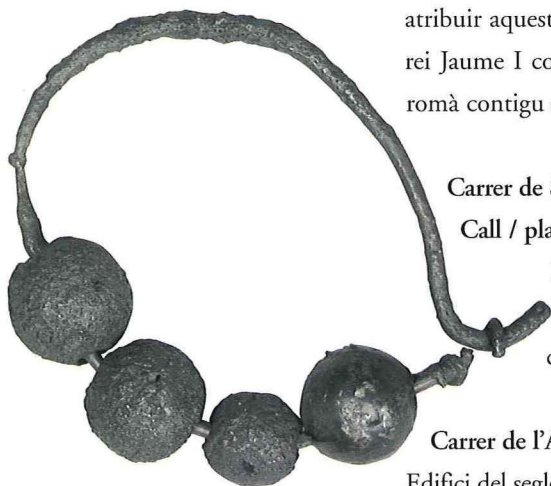
L'edificació actual de la zona és majoritàriament del segle XIX i no s'han conservat traces anteriors.

EDIFICIS DELS CALLS MAJOR I MENOR QUE PODEM SITUAR AMB CERTESA I QUE HAN CONSERVAT RESTES IDENTIFICABLES

Carrer dels Banys Nous, 16 /

carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call, 11 b

L'edifici actual es construí el 1847 (el del carrer dels Banys Nous) i el 1857 (el de l'Arc de Sant Ramon del Call). Fins aquestes dates, havien constituït un sola finca. En recents excavacions, s'han descobert dues torres i dos fragments de llenç de la muralla romana. Entre les dues torres hi havia un arc datat a mitjan segle XIII. Per la documentació escrita conservada, hem pogut

Arracades d'argent trobades a les excavacions de la necròpolis jueva de Montjuïc a Barcelona, segles XIII-XIV. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Fotografia: © MHC B (Pere Vivas)

atribuir aquest edifici al jueu Astruc Bonsenyor, notable jueu barceloní, a qui el rei Jaume I concedí permís, el 1258, d'edificar i practicar obertures en el mur romà contigu a casa seva.

Carrer de Sant Domènec del Call, 15 / carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call / plaça de Manuel Ribé

Edifici gairebé exempt, destinat a habitatges i construït en el segle XIX. Coincideix amb l'emplaçament d'una de les sinagogues del call barceloní, la d'en Massot.

Carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call, 8 / plaça de Manuel Ribé

Edifici del segle XIV, en estat gairebé ruïnós, destinat a magatzem de fustes. Conserva restes (finestra, motlures, porta adovellada, actualment tapiada) que permeten considerar-lo com un dels edificis més antics del barri i, certament, contemporani de la presència del jueus al call.

Marlet, 1 / carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call

Edifici destinat a habitatges, construït el 1820. Ocupa l'espai on hi havia hagut una fundació pia, fundada per Samuel ha-Sardí a mitjans segle XIV. Del record d'aquesta fundació es conserva una inscripció encastada al mur de l'edifici. Aquesta pedra va ser trobada entre els enderrocs de la casa anterior a la del 1820 i tornà a ser instal·lada aproximadament al mateix lloc on havia estat abans. Actualment l'original es conserva en el Museu d'Història de la Ciutat. Constitueix un dels records més emblemàtics de l'antic barri jueu.

Carrer de Sant Domènec del Call, 7 / carrer Marlet, 5

Edifici d'habitatges del segle XVII, reformat posteriorment. Ocupa l'espai on hi havia hagut una de les sinagogues del call, potser la sinagoga major.

Carrer de Sant Domènec del Call, 6 / carrer Fruita, 2

Edifici dels segles XIII-XIV restaurat vers el 1960 i excavat el 1997. Aparegueren ceràmiques del segle XIV, però cap estructura. Per la data de construcció, el podem considerar contemporani del call medieval.

Carrer de Sant Domènec del Call, 8 / carrer Fruita, 1

Edifici dels segles XIV-XVI, renovat en el segle XVIII. En part, pot considerar-se contemporani del call medieval.

Carrer de Sant Honorat, 5 / carrer Fruita, 5

Edifici del segle XVIII destinat a habitatges. Per la documentació escrita, sabem que l'any 1392 (poc després de la desaparició del call) era propietat del jueu

Avengena. Va ser la primera casa venuda a un cristià i la va comprar Bernat Rajadell, notari de Barcelona.

Carrer de Sant Honorat, 10

Façana lateral del palau de la Generalitat. Poc després de la desaparició del call, els diputats de la Generalitat compraren aquesta casa, propietat del metge Bonjuhà Cabrit i abans del poeta Mossé Natan. Era l'única casa jueva que tenia sortida al carrer del Bisbe. A més, l'any 1910, en fer obres sota el pati dels Taroners es descobriren unes restes que es poden identificar com part de la tanca o mur que tancava el barri jueu.

Carrer de Sant Domènec del Call, 3-5 / carrer Marlet, 4

Edifici que conserva restes dels segles XIII-XV i que va ser molt restaurat per Gallissà en el XIX. És en part contemporani del call medieval.

Carrer dels Banys Nous, 1 / carrer de la Boqueria, 47

Edifici construït el 1716, que conserva uns bonics esgrafiats a la façana. Va ser construït sobre les restes dels antics banys nous, dels quals, malgrat que van ser enderrocats l'any 1834, tenim dades suficients per pensar que encara se'n conserven restes al subsòl de l'edifici. Els banys nous van ser creats l'any 1160 per Abraham Bonastruc, associat al comte Ramon Berenguer, i van servir com a banys públics segurament fins al segle XVI. Es conserva una maqueta, dibuixos, gravats i descripcions de l'edifici fets a partir del segle XVI que ens donen una idea molt aproximada de com deurien ser. Es poden considerar com una de les mostres més interessants de l'arquitectura civil medieval a Barcelona.

Carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call, 5 / carrer del Call, 5

Edifici construït en el segle XIV, recolzat en el mur romà i excavat el 1996. S'han localitzat estrats i una porta dels segles XIV-XV que poden pertànyer tant a una construcció del call jueu com a una primera reforma posterior a la desaparició del comunitat jueva. Una habitació d'aquest immoble dóna a:

Carrer del Call, 5-7

En edificar-se el castell Nou, es tancà la porta romana del circuit. En data desconeguda, s'obrí un pas pel carrer del Call, que va ser desviat i vorejava el castell Nou. D'aquesta obertura es conserven traces en la façana de la casa núm. 5 del carrer del Call. Aquesta casa va ser restaurada per Adolf Florensa i pot datar-se als segles XIV-XV.

Carrer de Ferran, 28-30

Actualment és la parròquia de Sant Jaume. Ocupa l'espai on hi havia la sinago-

Anells procedents de la necròpolis jueva de Montjuïc a Barcelona, segles XIII-XIV. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Fotografia: © MHCB (Pere Vivas).

ga del call menor. El 1395 va ser convertida en església dedicada a la Santíssima Trinitat i, en el segle XVI, en convent dels Trinitaris. El 1851 es construïren les cases, actualment conservades, sobre la capella del Roser i el desaparegut claustre del convent.

ESPAIS QUE PODEM SITUAR PER LA DOCUMENTACIÓ

Castell Nou

Ocupava l'actual illa de cases entre els carrers del Call, Avinyó, Ensenyança i Ferran. L'última torre d'aquest castell, coneguda com a Torre de Cató, va ser enderrocada en obrir-se el carrer de Ferran.

Placeta del Call

Al peu del castell Nou. Hi havia el forn i el bordell jueus.

Carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call / carrer del Call

El carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call no tenia sortida directa al carrer del Call. Un pont elevat el comunicava directament amb el castell Nou. Aquest arc va ser enderrocat a finals del segle XIX.

Baixada de Santa Eulàlia

Al barri medieval, aquest carrer quedava tancat per totes dues bandes: a l'oest pel mur romà (va ser obert vers el 1393) i a l'est per cases particulars que senyalaven el límit del barri jueu i que van ser enderrocades el 1394 per perllongar-lo. Aquest tros rebé el nom de Sant Sever després de ser construïda l'església del mateix nom el 1699-1705.

Carrer de Sant Domènec del Call / plaça de Sant Jaume / carrer del Call

En aquesta zona hi havia la porta d'entrada al call, amb una torre que els consellers van fer enderrocar l'any 1391, la casa del porter i la carnisseria jueva situada en un gran immoble que pertanyia a David Vidal de Belcaire.

Carrer de Sant Domènec del Call / carrer Marlet / carrer de Sant Ramon del Call / plaça Manuel Ribé

En aquesta illa es podrien situar els habitatges dels personatges més coneguts del call.

Carrer de Sant Honorat / carrer Fruita

En aquesta zona aproximadament hi havia la font pública del call (el carrer de Sant Honorat es va dir carrer de la Font).

Carrer de Sant Honorat:**façana del palau de la Generalitat**

A més de la façana antiga que ja hem esmentat, les altres façanes dels carrers de Sant Honorat i Sant Sever (construïdes entre el 1610 i el 1630) ocupaven solars de l'antic call.

ELS CARRERS DEL BARRI DEL CALL

L'entrada al call

Una de les portes d'entrada al call se situava, aproximadament, a la sortida del carrer de Sant Honorat, d'esquena a la plaça Sant Jaume, que aleshores era una plaça molt petita, pràcticament un eixamplament de la línia dels carrers Call i Llibreteria. A la dreta, hi ha el palau de la Generalitat, sota el pati dels Taroners del qual es descobriren unes restes de murs en angle que es van identificar com a pertanyents al call. A l'esquerra, el castell Nou, que ocupava l'illa entre els actuals carrers del Call, Avinyó i Ferran. Les últimes restes d'aquest castell, conegut també com torre d'Hèrcules i torre de Cató, van desaparèixer amb l'obertura del carrer de Ferran. El carrer del Call formava una placeta sota el castell.

Carrer de Sant Honorat

Les seves cases limitaven amb les del carrer del Bisbe (que eren cristianes), però no hi tenien sortida, excepte la casa de Bonjuhà Cabrit, abans del poeta Mossé Natan, que va ser la que compraren els diputats del general per establir-hi la seva seu. La seva façana és la que sobresurt de la línia del carrer. Al seu costat hi havia hagut un carreró on hi havia la sinagoga menor, una escola d'esgrima i la casa dels jueus Corayef. Al davant, hi havia la font pública del barri. A la cantonada del carrer de la Fruita hi havia la casa d'Avengena, que va ser comprada per Bernat Rajadell el 1392.

Carrer de Sant Sever / Baixada de Santa Eulàlia

Era el límit nord del barri. Fins el 1394 va ser un carreró tancat que era conegut com a carrer de la Volta.

Carrer de Sant Domènec del Call

Era el carrer principal del call, on hi havia la sinagoga major. Una de les llegendes sobre aquest carrer que cal desmentir és la que fa referència a la fundació d'un convent en aquest indret per obra de Sant Domènec. Aquest sant fundà el seu convent en una capella cedida pel municipi al lloc on s'aixecà el convent de Santa Caterina i el fet que aquest carrer hagi estat batejat amb el nom de Sant Domènec s'explica perquè l'avalot que el destruï el 1391 tingué lloc exactament el 5 d'agost, dia de Sant Domènec.

Carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call

Segueix la línia interior del mur romà, amagat entre les cases d'aquest carrer i el dels Banys Nous. La casa que fa cantonada amb la placeta d'en Manuel Ribé és una de les més antigues del barri, del segle XIV. Unes excavacions recents fetes al núm. 16 del carrer dels Banys Nous, ens han permès d'identificar la casa que fa angle com el «Cortal», propietat d'Astruc Bonsenyor i els seus descendents. Se suposa que hi havia la sinagoga anomenada «de les dones» i el micvé, o bany ritual, tocant al mur romà. Aquest carrer no tenia sortida direc-

Vista actual dels carrers de l'antic call de Tarragona.

Fotografia: © MHC (Pepo Segura)

ta al carrer del Call i segurament un arc (enderrocat al segle XIX) el comunicava amb el castell Nou.

Carrer de Marlet

És potser el carrer més conegut del call barceloní, per la làpida que encara es conserva a la casa que fa cantonada amb el carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call. Aquesta làpida commemorativa ens recorda que allí hi havia hagut la fundació pia creada per Samuel ha-Sardí.

Carrer dels Banys Nous

El nom d'aquest carrer prové de l'existència dels banys nous, fundats per Abraham Bonastruc, associat al comte Ramon Berenguer. Eren el banys públics de Barcelona que estigueren en ús des del 1160 fins al segle XVI i foren compartits per jueus i cristians. Una de les seves dependències estava destinada a bany ritual jueu. Ocupaven un ampli solar que feia cantonada amb el carrer de la Boqueria. Malgrat que van ser destruïts el 1830, suposem que encara se'n podrien trobar alguns restes sota l'edificació actual.

Carrer del Call

És el carrer que donà nom al barri jueu i, per extensió, a molts del barris jueus catalans. La cruïlla dels carrers del Call, Avinyó, la Boqueria i els Banys Nous era coneguda encara al nostre segle amb el nom dels «quatre cantons del call». Van ser urbanitzats pels jueus i habitats després del 1391 principalment per conversos que hi establiren negocis i botigues.

Carrer de Ferran

La parròquia de Sant Jaume i abans el convent i església dels Trinitaris van ser construïts al lloc on hi havia hagut la sinagoga del call menor i és gairebé l'únic espai conegut del que havia estat el call menor.

Carrer de Tres Llits

Només unes paraules sobre el nom d'aquest carrer, sobre l'origen del qual s'ha parlat molt, sempre a partir de la paraula «llit». Creiem que el nom de «Tres Llits» és una malformació de «tressallit», és a dir, «els que canvien de llei» (*lig*): els conversos.

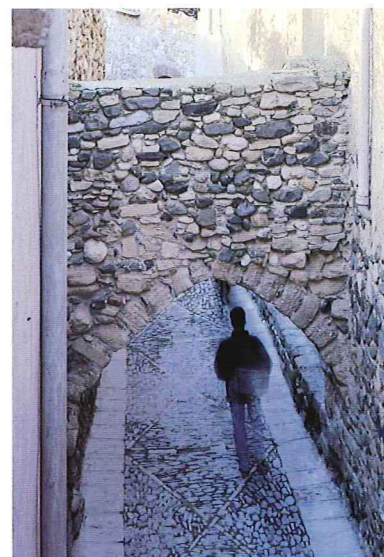
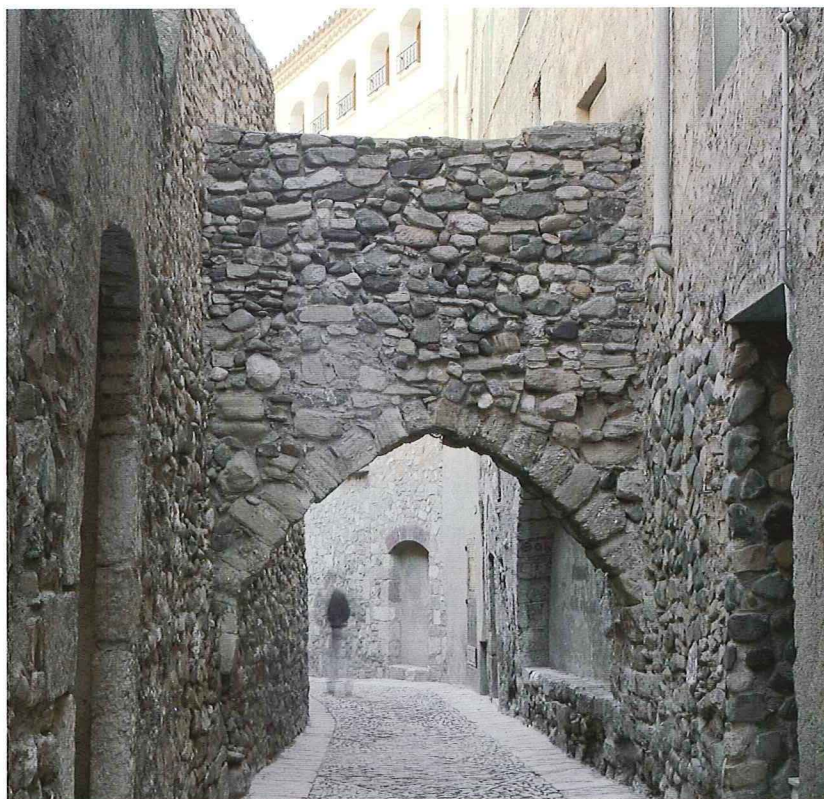
LA COL·LECTA DE BARCELONA

Inicialment, la col·lecta es va organitzar per recaptar les taxes reials, però, amb el temps, va anant assumint altres funcions i objectius. Les comunitats que formaven part d'una col·lecta aconseguien avantatges per al seu desenvolupament.

Els reis les encoratjaven com un bon camí per tractar assumptes diversos referents als jueus. No era el mateix aconseguir un privilegi per una comunitat petita que per una de gran i la col·lecta canalitzava les peticions als reis. Les comunitats petites es beneficiaven particularment d'aquesta col·laboració amb l'aljama cap de col·lecta que tenia més experiència. El model que s'establí a Barcelona serví de model per a les altres col·lectes. Salomó ben Adret ens diu que la col·lecta realitzava moltes funcions demanades pel rei: cobrament de taxes i impostos, comunicació d'ordenances, assumptes legals o econòmics, etc., que eren traslladats a totes les comunitats que l'integraven.

Des del 1257-1260 la col·lecta de Barcelona comprenia Barcelona, Tarrago-

na i Vilafranca del Penedès com a aljames principals. Després del 1261 s'hi afegeix Montblanc i, ocasionalment, d'altres com Cervera i Caldes de Montbui. Cada col·lecta es dividia en subcol·lectes.

De l'aljama de Barcelona depenien les comunitats jueves de Solsona, Cardona, Manresa, Berga (nucli jueu amb sinagoga pròpia, on els jueus estaven obligats a treballar en les obres de defensa de la vila), Granollers, Caldes de Montbui (amb estatut jurídic propi, amb consell, sinagoga i fossar, i l'autorització el 1388 d'ampliar el call), Cervera i els jueus reials de Vic (els dels Montcada n'estaven exclosos). El call de Vic tenia quinze famílies el 1277 i només deu el 1318, i per aquesta raó el rei mana que no els obliguin a pagar impostos. Igualada fou autoritzada a tenir deu famílies l'any 1352, que, com a recompensa per la seva lleialtat, pogueren construir una sinagoga i un fossar. El call de Manresa, documentat des del 1265, amb sinagoga i escola, desaparegué després del 1391. Els jueus de Solsona estaven repartits sota la jurisdicció de l'església de Santa Maria i la del vescomte.

L'aljama de Vilafranca del Penedès estava molt lligada a Barcelona per raons geogràfiques. D'ella depenien els jueus de Martorell, Sabadell i l'Arboç (que en certs moments va dependre de Tarragona). A les disputes, per motius econòmics, entre l'aljama de Vilafranca i els jueus de Sabadell, Martorell i l'Arboç hi va haver d'intervenir l'autoritat reial

Tarragona tenia un estatus similar al de Barcelona. Tot i ser seu arquebisbal,

La toponímia de Montblanc, amb el carrer dels Jueus, recorda la presència de l'antiga comunitat hebrea medieval a la vila.

Fotografia: © MHC (Pepo Segura)

Dos racons dels carrers del Call i dels Jueus de Valls.

Fotografia: © MHC (Pepo Segura)

els jueus estaven sota la jurisdicció reial. Els jueus de Valls, l'Alforja, Vallmoll i Alcover estaven adscrits a aquesta subcol·lecta. El call d'Alforja, molt relacionat amb el de Valls, està documentat entre el 1283 i 1393, quan el poble hagué de comprar el perdó reial pels fets del 1391, igual que el de Reus, on es documenta la presència de jueus el 1171 i que perdurà fins el 1495.

L'aljama de Montblanc estava relacionada amb les comunitats de Sarral i l'Espluga de Francolí. La de Santa Coloma de Queralt estava sota el domini dels senyors de Queralt i les de Prades, l'Aleixar i Falset estaven adscrites al comtat de Prades. Forés i Conesa estaven sota la jurisdicció de l'Abat del Monestir de Santes Creus que podia establir deu famílies jueves entre aquestes dues poblacions.

De les comunitats de jueus esmentades (i també d'altres), no totes constituïen una aljama, és a dir, no totes tenien una organització autònoma amb institucions i equipaments propis (sinagoga, cementiri...). Algunes es podien considerar assentaments, generalment en viles petites o mitjanes, on un nombre determinat de famílies jueves tenien domicili però havien de desplaçar-se per anar a la sinagoga o fins i tot ser enterrats. Els canvis de domicili dins la mateixa col·lecta o subcol·lecta eren freqüents i en elles es percep la influència de l'aljama gran més propera.

També cal esmentar aquelles viles als arxius de les quals es conserven registres notariais amb anotacions en les quals intervenen jueus. Les més abundants són les que fan referència a préstecs. En diversos casos es tracta de jueus d'altres poblacions que, aprofitant per exemple les fires o mercats, fan les contractacions pertinents amb els vilatans. Aquest és el cas, per exemple, de Moià, on consta documentació dels jueus Issac Cap de Granollers o Baró Vidal de Cardona, o de diversos pobles de les comarques tarragonines.

Des de mitjan segle XIII i, principalment, al segle XIV, els reis concedeixen l'establiment de comunitats jueves en moltes viles catalanes. Quan una població rebia el privilegi reial per tenir-hi call, se li indicava el nombre de famílies jueves que s'hi podien instal·lar, per exemple a Santa Coloma de Queralt trenta famílies el 1347 o a Igualada deu el 1352. El 1327 Jaume II renovà al comte de Prades la concessió que li havia fet de rebre sis famílies jueves al comtat de les muntanyes de Prades i, malgrat que no s'havia acomplert del tot per falta de jueus immigrants, la concessió continuava vigent.

La construcció de cementiris i de diversos edificis comuns dins els calls estava subjecta a l'autoritat. Així, per exemple, l'any 1274, el rei autoritza els jueus de Vilafranca del Penedès a comprar dues quarteres de terra per edificar-hi el cementiri jueu, però, com que havien triat un terreny de cens reial, els aconsella de buscar un altre emplaçament que sigui alodial. I, el 1298, a Montblanc, autoritza la construcció d'un cementiri per soterrar els jueus tal i com era acostumat en altres llocs de Catalunya. Els propis jueus demanen al rei autorització per

construir tres portals al call per poder-lo tancar i no haver de patir desgràcies. Recordem que, a mitjan segle XIII, s'havia ordenat el tancament dels barris jueus. La concessió de carnisseries de carns hebraiques també era una regalia. No ens han d'estranyar, doncs, les adjudicacions fetes a jueus o cristians per explotar-les, sempre segons les normes jueves i amb la prohibició que els cristians hi poguessin accedir.

Com hem vist amb aquestes quatre pinzellades, la vida de cadascuna de les comunitats jueves era semblant. Gairebé totes gaudien dels mateixos privilegis que s'anaven estenent de les unes a les altres a mida que s'anaven creant o anaven creixent. Les peculiaritats que es poden observar depenen principalment del que s'ha conservat i dels records que han deixat en la memòria històrica.

D'aquests records, potser el més estès és el dels atacs a les jueries i, d'entre els diversos que van patir, destacarem els avalots del 1348 i el del 1391, que significà la fi de moltes jueries catalanes i la progressiva davallada de les que continuaren fins a l'expulsió decretada pels reis Isabel i Ferran el 1492.

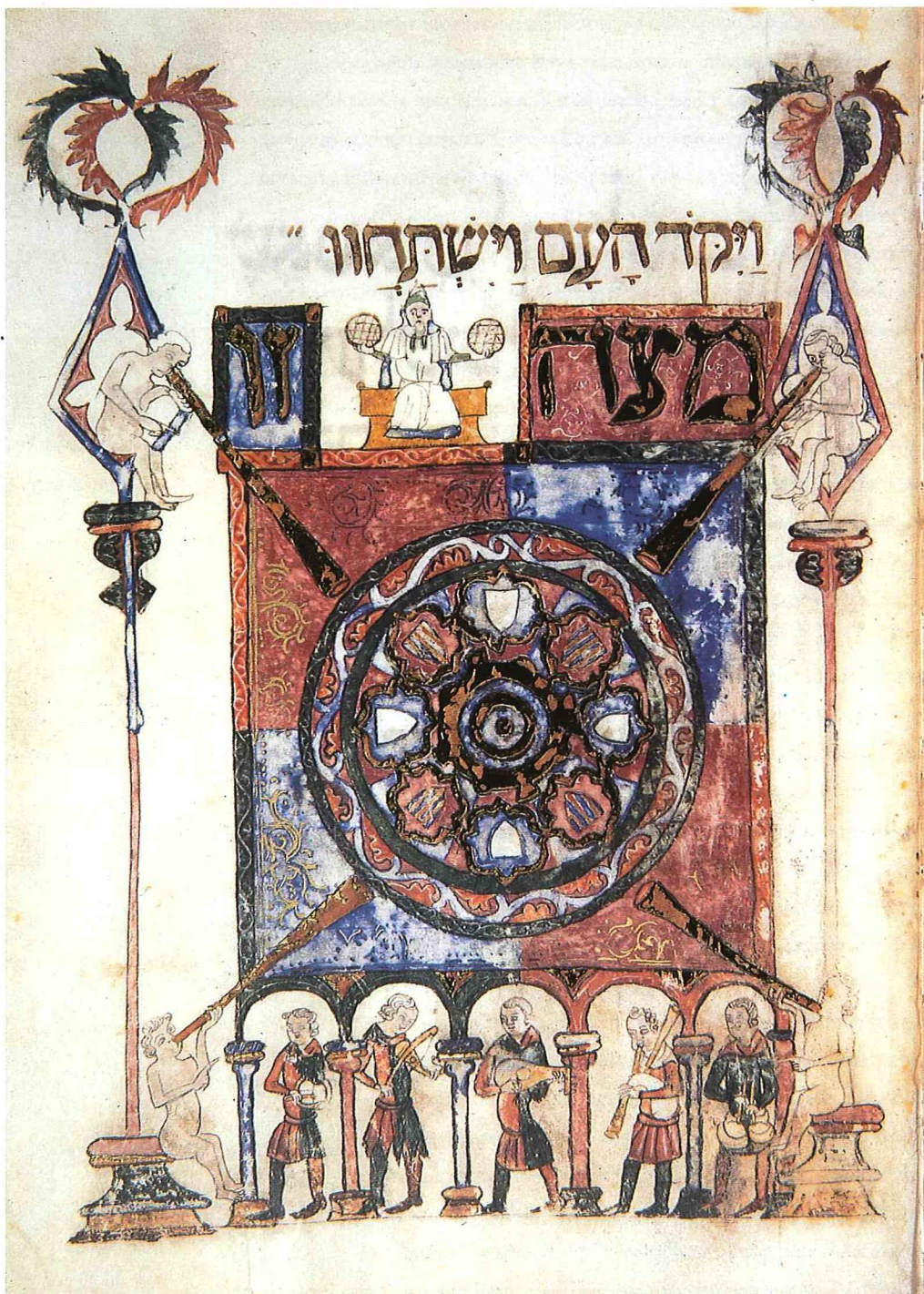
ELS AVALOTS DEL 1348 I EL 1391

La Pesta Negra dóna lloc a la calúmnia que els jueus enverinen l'aigua i esclata la violència. El dissabte 17 de maig de 1348 es produeix l'assalt al call de Barcelona i el 29 del mateix mes el rei Pere mana als veguers i batlles de Montblanc, Tàrraga, Vilafranca del Penedès i Cervera que protegeixin les jueries de les seves demarcacions i detinguin el culpable en cas que es produeixin desordres. Però, malgrat aquestes ordres, els calls de Cervera i Tàrraga són atacats. Es produiran moltes morts a Montblanc, causades potser tant per la malaltia com per les persecucions, i també furts que seran la causa de l'empobriment de l'aljama. Al call de Cervera uns disset jueus resulten morts i d'altres fugen. Es planten forques a la plaça del Corral on pengen dos homes acusats de l'avalot, i els paers de la vila negocien amb el rei per tal que moderi els càstigs.

El desembre del 1354, Cresques Salomó de Barcelona convoca una reunió dels procuradors de les aljames per avaluar els danys i procurar indemnitzacions. Pere el Cerimoniós sol·licita al papa Climent VI una declaració oficial on consti que les acusacions contra els jueus són calúmnies. El Papa promulgà dues butlles en aquest sentit, però sembla que no són gaire efectives.

A finals del segle XIV, ciutats i viles viuen uns moments crítics a causa de les lluites en la gestió municipal entre majors i menors, les predicacions i la davallada econòmica, tot un cúmul de circumstàncies on qualsevol espurna pot fer esclatar la violència i desviar-la vers les minories religioses com els jueus o els mudèjars.

Representació d'un pa àzim, o matsà, a l'Hagadà de Barcelona. Edició facsimil. The British Library, Londres (Ms. Add. 14761, fol. 61).

Fotografia: © MHC (Pep Parer)

El maig de 1391, poc abans dels disturbis començats a Sevilla, l'arquebisbe de Tarragona obre un procés contra alguns llibres de Maimònides, amb la creença que contenen errors contra la fe cristiana

El detonant dels avalots són les prèdiques de l'ardiaca d'Écija, causa directa de l'atac a les jueries de Sevilla i de tota Andalusia. El moviment antijueu s'estén per Castella i arriba també a la corona d'Aragó.

Tarragona es atacada el 18 d'agost. A finals de mes es produeixen conversions massives a Vilafranca del Penedès i Vic, i també hi ha assalts a Cervera, Valls, Montblanc, Santa Coloma de Queralt...

Els jueus de Tarragona, per por que no es produeixin persecucions o provocacions, opten per anar al castell i comunicar-li-ho per escrit al rei, que, tot seguit, els respon que els posa sota la protecció especial de l'arquebisbe i dels oficials reial i locals. Però de poc serveix aquesta protecció, ja que el 1393, la reina va prometre als jueus tarragonins, als que ja hi eren i als que arribessin en el futur, l'exempció d'impostos durant cinc anys, els va permetre recollir donacions per a l'edificació d'una sinagoga, la compra dels rotlles de la Torà i el rescat del cementiri. Al consell municipal es reben els enviats del rei Joan encarregats de l'enquesta per trobar i castigar tots aquells que havien damnificat i robat els jueus de la ciutat. La ciutat paga una bona suma de diners al rei per renunciar al procés obert als culpables i, poc després, el rei concedeix un indult general a Tarragona i les localitats de la seva comarca.

El call de Cervera també és víctima dels avalots i la justícia reial obre diversos processos el 3 d'octubre de 1392. El rei mana al veguer i batlle de Cervera, ensems amb altres viles i ciutats, que prohibeixi portar armes més grans que un coltell d'un pam de ferro. Aquesta prohibició es pot relacionar amb les notícies sobre els avalots als calls on els participants, amb armes descobertes, havien esbotzat les portes de les jueries, robat i matat. Durant aquest mateix any encara continuen els processos i encartaments contra els sospitosos d'haver intervingut en els fets, inclosos pagesos dels pobles de les rodalies, com ara Oluja Jussana, Castellnou d'Oluja, Sant Guim de la Plana, el Llor i la Manresana, la universitat o municipi dels quals acorda una composició pecuniària de 26 florins amb el comissari reial.

Les autoritats de Montblanc reben carta de la reina Maria en la qual els mana que castiguin els culpables d'injuriar i escandalitzar els jueus de dita aljama «que son tresor del dit Senyor e de la nostra Cambra». Així, l'autoritat reial ordena restituir els béns que els van ser robats, entre ells, un talmud i una corona pertanyents a la sinagoga i reclamats pel mateix Martí l'Humà. L'aljama resta disminuïda i empobrida i, el 1399, el rei els concedeix privilegis per tal d'incrementar la població i l'economia. Els conversos reben també protecció reial: no se'ls ha de pressionar i poden viure segurs a la vila amb els seus béns.

Pàgina miniada de l'*Hagadà de Barcelona*. Edició facsímil. The British Library, Londres.

Fotografia: © MHC (Pep Parer)